

УДК 882.6-09

Т. М. Федарцова, кандыдат філалагічных навук, дацэнт (БДТУ)

ХРЫСЦІЯНСКІЯ МАТЫВЫ Ў ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСКІХ ПАЭТАЎ

Хрысціянскія матывы выкарыстоўваліся ў беларускай літаратуры ва ўсе гістарычныя эпохі, пачынаючы з IX ст. Але менавіта ў мінулым стагоддзі значна ўскладнілася сістэма мастацка-вобразнага мыслення, угрунтаваліся індывідуальныя стылі пісьменнікаў. Іх узаемадзеянне сфарміравала самадастатковую і цэласную духоўна-эстэтычную паэтычную прастору, у якой на змену сцішанай малітоўнасці мінулых эпох прыйшлі метафарычнасць, алегарычнасць, а галоўнымі канцэптамі сталі філасафемы Жыццё і Смерць, Прастора і Час, Дабро і Зло.

У публікацыі паказаны духоўна-эстэтычныя пошукі розных аўтараў, якія здзяйсняюцца пры дапамозе хрысціянскіх матываў і вобразаў.

Christian motives has been used in Belarusian literature in all historical epochs, since 19 century. But it was in the last century when the system of imaginative thinking became much more complicated. Individual styles of poets were implanted and their interaction formed self-sufficient entire spiritual space in which metaphoric and allegorical natures replaced quiet supplication of last epochs and the phylosophems Life and Death, Time and Space, Good and Evil became the main concepts.

The article highlights the spiritual searches of the authors which can be revealed through the Christian motives of images.

Уводзіны. Станаўленне новабеларускай літаратуры стала магчымым дзякуючы звароту нашых творцаў не толькі да вусна-паэтычнай творчасці беларусаў, але і да хрысціянскіх вобразаў сусветнай духоўнай спадчыны.

Актыўнае звяртанне паэтаў да фальклору дапамагло зразумець філасофскае ўладкаванне міфапаэтычнай карціны свету беларусаў, дзе побач з рэаліямі суролага сялянскага побыту існавалі ўласныя ўяўленні аб ідэальным уладкаванні жыцця, а звяртанне да тэксту Святога Пісання адназначна вызначыла, што такім уладкаваннем з'яўляецца непасрэдна рай. Але каб трапіць туды, хрысціянін павінен пазбягаць зла, рабіць дабро, любіць блізкіх сваіх і ўсё жывое на Зямлі, аберагаць сваю душу ад уздзеяння чорных сіл, удасканалваць сябе ў веры Гасподняй.

Асноўная частка. Мэта дадзенага артыкула – паказаць метады інтэрпрэтацыі біблейскіх матываў і вобразаў у творах XX ст.

Максім Багдановіч, напрыклад, імкнуўся сваёй творчасцю выходзіць нацыянальную самасвядомасць, каб праз яе больш актыўна і творча ўспрымаць агульначалавечыя ідэалы. Гэтай мэце служыць хрысціянская міфалогія, шырока ўведзеная паэтам у разнастайныя творы. Паэт па-мастацкі ўвасабляе біблейскія архетыпавыя вобразы і матывы. Напрыклад, пановаму гучыць у баладзе «Страцім-лебедзь», чуты кожным у дзяцінстве міф пра вялікі патап. Новы Ной – Страцім-лебедзь ахвяруе сваім жыццём дзеля выратавання іншых, ды і не самых лепшых, якія потым дадуць такіх жа няўдзячных нашчадкаў, а вось у самога гордага, годнага і самаахвярнага Страцім-лебедзя нашчадкаў не будзе. Гэтым пакараны Страцім-лебедзь за сваю гардыню.

Дарэчы, вобраз Ісуса Хрыста – Бога і Чалавека – падаецца ў баладзе двухпланавы. Бог – гэта і сузіральнік сусвету, які створаны ім жа, і гарант міласэрнасці, і вышэйшая судовая інстанцыя, і ўзор для духоўнага ўзвышэння асобы. У гэтым, больш знаёмым нам зямным плане, найвышэйшае хрысціянскае бажанства набывае выразныя рысы і функцыі чалавека, які надзелены магутнай, найвышэйшай уладай над усімі смяротнымі, што мы і бачым у пачатку твора, калі Бог папярэджвае Ноя пра ўсясветны патап. Ён гаворыць пра вялікі свой гнев на людскія грахі і пра тое, якая кара чакае іх за непаслушэнства. Але патап – мера прымусовая, у пэўным сэнсе нават неабходная, бо патакі вады абмыюць ад бруду зямлю.

Даволі часта апісанне боскай міласці і той цудадзейнасці, што пасылаецца ўсім нам небам, а значыць Богам, падаецца Багдановічам з дапамогай вытанчанага антытэзы, у аснове якой два супрацьлеглыя паняцці – святло Божай ласкі і мяцежнасць духу. Страцім-лебедзь – бунтоўны герой. Ён не палічыў неабходным узысці на каўчэг сапраўднага Ноя і захаваць сябе для нашчадкаў. Ён упарта змагаўся са стыхіяй і, мабыць, перамог бы яе, каб не вераломства птушак. Ды і ў самім вобразе Бога паэта ў большай ступені займала адна з трох яго іпастасей (паводле трактоўкі праваслаўнага веравызнання) – Дух. Бо Божы Дух – гэта нябачная дзейная сіла Стваральніка, якая можа ўплываць і на лёс асобы, і на лёс краіны, і нават на лёс усяго Сусвету. Менавіта пры дапамозе Духу Бог стварыў нябёсы, зямлю і ўсё жывое.

Цікава інтэрпрэтуе Максім-Кніжнік міф пра будаўніцтва Вавілонскай вежы (казка «Башня мира»), пра канец свету (імпрэсія «Калейдаскоп жыцця»), пра Вавілонскі палон – метафара

страчанай радзімы (рускамоўны верш «На реке вавилонской»). Але асноўнымі вобразамі-канстантамі з'яўляюцца самыя розныя, часам нечаканыя, варыянты міфалагемы Багіні-маці – Багародзіцы (Мадоны), багіні лёсу, багіні зямлі.

Менавіта ў цыкле вершаў «Каханне і смерць», які цесна пераплецены асацыяцыямі з цыклам «Мадонны», паэт паказвае таемнасць цяжарнасці і нараджэння дзіцяці. Нязвыклы ход мыслення назіраецца, напрыклад, у развазе пра мацярынства, Сказана і проста, і складана, і звычайна, і нечакана. Вялікая таямніца жыцця! Боскае наканаванне! Падарунак маці-прыроды! А разам усё паказвае на асацыятыўнасць мыслення паэта. Што тычыцца сюжэта, то ён у творы вельмі ўмоўны, бо на першым плане аказваецца павышаная ўвага да ўнутранага свету чалавека, філасофскай развага аб ім. Асацыятыўнае мысленне паэта стварае грунт для вобразнай медытацыі.

Цікава эксперыментуе з духоўным вершам Уладзімір Жылка. Каб стварыць элегічны настрой, надаць санетнаму радку роздумнаўрачыстае гучанне, па-свойму падыходзіць шасцістопны ямб, які паэт удала скарыстаў у духоўным санецце «Сёмуха». Гэты вершаваны памер гучыць больш павольна, набліжаецца да гексамэтра, якім былі напісаныя «Іліяда» і «Адысея»:

Узрушыць як адзін пры свеце бліскавіцы.
Прыйдзі хутчэй! Я жду цябе, жаданы час.
Дай думам сёмушным і казкам дай
Здзяйсніцца [2].

Глыбокая вера ў ачышчальную моц універсальных хрысціянскіх ісцін яднае паэзію Янкі Купалы і Рыгора Барадудзіна. Ужо ў ранніх беларускамоўных вершах Янкі Купалы з'явілася поўная глыбокай павагі малітоўнасць да Пана Бога. Але яна не была сцішанай, камернай, асобнай, а наадварот, малады паэт упарта і гучна прасіў дапамогі ў нябёсаў не для сябе, а для сваёй краіны, свайго народа. Так, у вершы «Мая малітва», напісаным у ліпені 1906 г., паэт пранікнёна прамаўляе: «Я буду маліцца і сэрцам, і думамі, / Распетаю буду маліцца душой, / Каб чорнае долі з мяцеліцаў шумамі / Ўжо больш не шалелі над роднай зямлёй [3].

Безумоўна, у гэтым вершы паэт парушае жанравую спецыфіку малітоўных жанраў, бо не надае пакаянных традыцый і не ўслаўляе Творцу, а толькі шчыра сведчыць аб сваёй мары маліцца за беларускі народ. Тым не меней, глыбокі элегізм, сакральнасць пачуццяў, высокі грамадзянска-патрыятычны пафас паспрыялі перакладу верша на розныя мовы свету, у тым ліку на ангельскую і французскую.

У больш позняй паэзіі ў аднайменным вершы, напісаным у 1912 г., мы назіраем сталенне Купалы і як паэта, і як верніка. Купала стварае

свой духоўны мікракосмас, галоўная адзіная аснова якога Бог-Усясвет. Да яго і звяртае ён сваё пранікнёнае слова. Гэты верш гучыць гімнічна, як услаўленне і сілы Боскага Духу, і сілы ахвярнага духу паэта.

Малюся я небу, зямлі і прастору,
Магутнаму Богу-Ўсясвету малюся,
Ва ўсякай прыгодзе, ва ўсякую пору
За родны загон Беларусі [3].

Зусім іншыя, сцішаныя, самотныя ноткі гучаць у вершы «Вячэрняя малітва». Тут малітоўнасць паэта пазбаўлена прамых сакральных пачуццяў да Радзімы, але яны выяўляюцца ўскосна, праз маленне за памерлыя пакаленні беларусаў. Такі ж настрой праяўляецца і ў элегіі «Смутна мне, Божа», якая пры жыцці паэта друкавалася толькі аднойчы, у 1910 г., у зборніку «Гусляр».

Наш класік разумеў, што беларус на вячэстай дарозе пошуку праўды і самога сябе стаміўся ад штодзённага клопату, не хапае яму трываласці, упэўненасці ў сабе і сваёй моцы як народа, а больш за ўсё не хапае веры. Таму ў паэтавых творах часта ключавым словам становіцца канцэпт «малітва». Але і тут Янка Купала не пазбягае часам паганскіх і фальклорных традыцый, бо ягоныя малітоўныя жанры можна класіфікаваць як малітва-абярэга, малітва-замова, малітва-прысушка і г. д.

Вядома ж ёсць у паэта і духоўныя вершы, да якіх можна аднесці «Вялікдзень», «Сёмуха», «Памаліся». У іх аўтар перадаў самыя патаемныя зрухі душы, памкненні і жаданні. Велікодному велічанню аўтар надае гімнічную танальнасць, напаўняе яго філасофскай развагай пра Жыццё і Смерць, засведчвае радасць уваскрашэння і вечнае жыццё Боскага Духу. У вершы «Памаліся» танальнасць мяняецца на мінорную. Але гэтыя два непадобныя вершы, напісаныя, дарэчы, у адзіны год, звязаны агульным лейтматывам. Бо верш «Памаліся» будзеца на старажытным паданні пра тое, што ад Вялікадня да Ушэсця Хрыстос і апосталы ў выглядзе жабракоў хадзілі па зямлі і выпрабавалі людзей на адданасць хрысціянскай маралі. Таму так пранікнёна і шчыра гучыць Купалава просьба да жабрака памаліцца за люд беларускі, за яго родную старонку. Рытмічная арганізацыя верша «Памаліся» настолькі дасканалая, што беларускі кампазітар Д. Смольскі нават паклаў яго на музыку.

Купалаўскія малітоўныя традыцыі ўпадобіў у сваёй творчасці Рыгор Барадудзін. Дасціпны жартульнік, перасмешнік, сатырык і гумарыст для многіх нечакана перайшоў да глыбокага філасофскага роздуму пра існасць жыцця. Сцішаныя інтанацыі не проста прасякаюць паэму «Ружанец», а асланяюць ад паняверкі душу чы-

тача, ахутваюць той гасподняй лагодай, якую спрадвеку шукаў беларус у малітоўнасці роднага слова. Сам жа аўтар нязвыклай назвай твора, узятай з царкоўнага побыту, нібы падкрэслівае свой саўдзел у тварэнні вялікай таямніцы – малітвы да Пана Бога. І на сваім ружанцы ён, як і Янка Купала, адзначае галоўную малітву – за беларускі народ:

Тым, хто слугуе роднаму краю,
Хто нашу мову мілуе,
Пакажы сцяжынку да раю,
Даруй і праграшынку малую [3].

І ў той жа час Барадулін просіць анёла-Захавальніка даць і яму сілы ў няпросты, спакуслівы прыканец XX ст. са сваімі ўласнымі Іудамі і Пілатамі, застацца ў адзінай праведнай веры:

Каб верны быў я
Крывіцкай святой старане,
Мове матчынай –
Як найраднейшай балючай радні... [3, 209].

Па царкоўных правілах права карыстацца ружанцом даецца самым адданым вернікам. Наш паэт, таксама як і яго славуці папярэднік, заслужыў гэта пачэснае права сваёй адданасцю роднай зямлі, роднаму народу.

А яшчэ ў Барадуліна ёсць заповітная мара, каб на нашай зямлі па-беларуску Бога славілі святары. Гэта тэза, тым ці іншым чынам, праяўляецца ў многіх духоўных вершах. У «Трыкірыю», напрыклад, падаецца ледзве не разгорнуты філасофскі трактат на карысць беларускамоўнага малітоўніцтва. Аўтар настойліва сцвярджае, што: «У незнаёмай мове моліцца дух, / Але застаецца розум халодным» [4], «Халаднавата сэрцу ў мове чужой, / Нібыта ў неасвечаным храме...» [3], «Малітва на матчынай мове адна / Госпаду, зорам і ніцым лозам – / Усім зразумела будзе да дна / І ўсцешыць, і разварушыць розум» [3]. Гэта слушная тэза гучыць таксама і ў іншых вершах паэта.

Варта яшчэ сказаць пра такую з'яву ў беларускай санетыстыцы, як адраджэнне духоўнага, набліжанага да псалма, санета. У свой час да духоўнага санета звярталіся Ул. Жылка, М. Сяднёў, А. Салавей. Аўтар шматлікіх псалмоў Р. Барадулін стварыў блізка да іх па змесце цыкл «Палыновыя санеты». Нават па знешніх прыкметах Рыгор Барадулін «будуе» свой цыкл паводле біблейскіх канонаў: колькасць санетаў, а іх 33, сімвалізуе ўзрост Ісуса Хрыста. Хрысціянскія матывы і вобразы цалкам запоўнілі твор, які можна ўспрымаць як жыцццяпіс не толькі аўтара, але і кожнага чалавека, бо праз хрысціянскія святы ў падборцы паказаны гадавы цыкл жыцця, а праз адметныя (як і ў санеце Ю. Свіркі «Тры разы збіраецца радня») сямейныя падзеі – радзіны – вяселле – хаўтуры – характарызуюцца цыклы жыцця чалавека наогул. Та-

кое кампазіцыйнае рашэнне важных праблем надае твору змястоўную цэласнасць, якую не парушае паралелізм: адлік Часу аўтар пачынае весці, з аднаго боку, ад нараджэння Хрыста, а з другога – ад нараджэння Чалавека. Але часам хрысціянскае свята ў інтэрпрэтацыі Барадуліна як бы распадаецца на ўласна свята і абрад:

Сарачыны – моўчкі сорака дзён
Над аселішчам душа блукае [1].

У выніку падобнага паралелізму побач з матывам Смерці гучыць матыву вясновага, вечнага аднаўлення жыцця:

Сорака птушак з выраю вясною
Будзе прылятаць на Саракі [1].

Аўтар пераконвае чытача ў моцы і непарушнасці хрысціянскай веры, але і ён, як і кожны беларус, не забываецца на паганства, таму ў санетных радках разам з хрысціянскімі вобразамі падаюцца і паганскія – Купала «дрэмле ў баразне», у небе «спавядаецца дым», «алтар стала настольнікам засланы», прысутнічаюць элементы прытчападобнасці і казачнасці («Конь засмяяўся смехам непадкутым»).

Паэт стварае цікавыя параўнанні: «Магіла – прагавітае вакно», «У хаце, як у стомленай царкве» і г. д. Праз актыўнае выкарыстанне метафар паэт імкнецца адуховіць рэчы, якія знаходзяцца побач з людзьмі, Часам, Жыццём, Смерцю, становяцца дзеючымі асобамі: «халады прыходзяць гаспадарамі», «замілаванне замольвае грахі», «доля дзеліць зерне на сяўбе», «туман падаўся ў даўняе блуканне». Кантэмінацыя хрысціянскіх і паганскіх традыцый дапамагае Барадуліну намаляваць рэальную, а не ўяўную карціну жыцця, дзякуючы чаму цыкл санетаў і мае ўгрунтаваную змястоўную самадастатковасць, праўдападобнасць.

Заклучэнне. Такім чынам, шматлікія ўнікальныя постаці, што з'явіліся на літаратурным небасхіле ў розныя часы, эпохі, яднае і родніць многае: прыродны талент, уражлівасць душы, схільнасць да глыбокіх перажыванняў і буйнога фантазавання. У цэнтры творчасці абраных намі паэтаў – чалавек і яго лёс, а асноўная тэма – тэма духоўнага адраджэння нацыі.

Літаратура

1. Жылка, Ул. Выбраныя творы. Укладанне, прадм. і каментарыі М. Скоблы / Ул. Жылка. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 1998. – С. 37–103.
2. Купала, Я. Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995–2003. – Т. 1: Вершы, пераклады 1911–1914. – 1997. – С. 114–115.
3. Барадулін, Р. Збор твораў: у 3 т. / Р. Барадулін. – Мінск: Маст. літ., 1999. – Т. 3: Паэмы. Вершы. – С. 196–333.

Паступіла 30.05.2011